

Сөөлгү медээлерден

РОССИЯНЫҢ ПРЕЗИДЕНТИЗИНИҢ ТЫВАГА ДЫШТАНЫЛГАЗЫ

Россияның Президентизи Владимир Путин биле Россияның камгалал сайыды Сергей Шойгу.

Россия Федерациязының Президентизининг парлалга секретары Дмитрий Песков эрткен пятницада журналистер-биле ужурашкан, Владимир Путинниң Тывага дыштанып турганының дугайында оларга тодар-кай чугаалап берген.

Чурттуң Баштыңының республиканың арыг агаар-бойдузуг чараш черлеринге дыштанылганының үзүндө ооң-биле Россияның камгалал сайыды Сергей Шойгу, Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол, Хакасияның Баштыңы Виктор Зимин суглар кады чораанын ол дыңнаткан.

Песковтуң чугаазы-биле алырга, Путин кадыр-берт дагларның оруктарына кватрациклдиг халдып, терең суглуг хемнер, хөлдери салдап кежи, эштип шымнып, балыктап, кончуг улуг шортанны ийи шак дургузунда сүрүп эжингеш, тудуп алган. «Суг адаанга ол гидрокостюмнуг эштип, масказынга быжыглап каан GoPro деп камера-биле шортаннарны канчаар тутканын тырттырып каан» — деп, Песков чугаалаан. Россияның Президентизининг Тывага дыштанып турганының талазы-биле видеоролик удавас көстүп кээп болурун дугайында база ол дыңнаткан.

Телеканал «Звезда».

...

«Күрүнениң Баштыңының парлалга албанының албан езузу-биле дыңнадыларының соонда, хүндүлүг чаңгыс чер-чурттугларым, Президентиниң эң-не изиг байырын силерге дамчыдар-дыр мен — деп, Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол интернет четкизинде бодунуң арнынга бижээн. — Бир эвес силерге оон хөйүнү чугаалап берип болур турган болзумза, эргим өңүктөрүм, ам дээрзинде мынча дээн: бистиң Президентивис — тулган маадыр-дыр! Кажан кезээде дег, аңаа чоргаарланыр-дыр мен, тыва хүннүн магалыг шонуун ап, бистиң агаар-бойдузубустан улам күш кирип алды! Бистиң Баштыңчывыска ол күш үр үеде четчир болзун!».

Тува-онлайн медээлеринден.

Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол, Хакасияның Баштыңы Виктор Зимин.

Кажан? Каяа? Чүү?

— ДҮҮН —

БАЙЫРЛАЛДЫҢ ТУСКАЙ ТАҢМАЗЫН КЫЛГАН

Август 7-ден эгелеп Кызылдың Кочетов кудумчузу 53-те турар төп почта салбырынга Республика хүнү болгаш «Наадым-2017» чоннуң байырлалдарын таварыштыр Федералдыг почта албанының Тыва Республикада эргелелиниң чагыы-биле тускай кылдыңан ховар дээн почта таңмазын күзелдиг кижилер бүрүзү салып болур.

Алды чылдың дургузунда ТР-де почта албаны Тываның чурттакчыларына «Боттуң төрөөн черинге болгаш чонунга ынакшыл-биле!» деп кыйгырылгы ховар төлевилелди таныштырып келген. Төлевилелдин сорулгазы — Республиканың кайгамчык чаражын делегейиниң бүгү чурттакчыларына көргүзери. Республиканың улуг деңгелдиг хемчеглерин таварыштыр тускай таңмалыг байыр чедиришкенин почта карточкалары делегейиниң өске чурттарынче чоруп турар. Ындыг карточка азы чагаа хавын алыры — ховар, үнелиг белек дээрзин марка чыыр кижилер билерлер.

ТР-де почта салбырының парлалга албаны.

— БӨГҮН —

МӨӨРЕЙНИ ТҮҢНЭЭР

Кызыл хоорайның кадастр инженерлериниң аразына болуп эрткен «Бодунуң ажылының тергенин» деп мөөрейниң түңгелдерин бөгүн, август 8-тиң хүнүндө, үндүрер. Республика чергелиг ук мөөрейни май 1-ден июль 30-ге чедир чарлаан турган.

Ажыл-ишке кызымак болурун суртаалдаар, арга-дуржулганын бедидип, дээди чадаже үнеринге идиг бээр болгаш салым-чаянныг анык кадастр инженерлерин тодарадыр сорулга-биле мөөрейни эрттирген.

Мөөрейниң тиилекчилеринге шаңнал-мактал болгаш белек-селектерни тыпсыр.

— ДААРТА —

«ОРУК ИНСПЕКЦИЯЗЫ»

Даарта, август 9-та Кызылга «Бүгү-российжи улусчу фронтунуң орук инспекциязы. Өлген оруктар картазы» деп Бүгү-российжи улусчу фронтунуң төлевилелиниң командазы келир. Бүгү-российжи улусчу фронтунуң эксперттери Тываның найысылалының оруктарының байдалын хынаар. Рейди үзүндө бир-ле дугаарында тус чер чурттакчыларының картага айыткан оруктарынче улуг кичээнгеи салыр. Ол ышкаш 2012-2016 чылдарда септеттинген оруктарны Улусчу фронту көргөн соонда, ол четпес чүүлдерни хоорай адиминистратива-зы кайы хире эткенин хынаар дээрзин төлевилелдин координатору, Күрдуманың депутады Александр Васильев дыңнаткан.

Бистиң корр.

Байыр чедиришикини

Тываның билдингир күрүне ажилдакчызы Григорий Чоодуевич Ширшинге ооң төрүттүнгөн хүнү-биле байыры Тываның Баштыгы Шолбан Кара-оол чедирген.

«Чурттуң болгаш Республиканың амыдыралындан медээлерни ол чаңгыс-даа хүн эрттирбес деп билир мен. Ол дээрге ооң Тываны

удуртуп турган үезинден да-дыгышкын болгаш хары-салгалыг чорук-тур. Мээн ажилымга кичээнгөйли болгаш ажыктыг сүмелери дээш өөрүп четтирдим. Бистиң хоочунувуска, көскү күрүне ажилдакчызы Григорий Чоодуевич Ширшинге ооң төрүттүнгөн хүнү, 83 харлааны-биле байыр чедирип тур мен. Быжыг кадыкшылды, бүгүдөгө чаагай чорукту күзөдим» деп, интернетте бодунуң арнынга Шолбан Кара-оол бижээн.

Хүннүң медээлери

ТЫВАДА – АРЖААННАР АЙЫ

Тыва Республиканың Кадык камгалал болгаш Бойдус курлавырларының болгаш экология талазы-биле яамылары «Аржаан бальнеотерапиязы – Тыва Республикага кадыкшыдылга туризмин сайзырадырының үндезини» регионалдыг төлевилелди ажилдап кылып турар.

Бирги базым кылдырган – Тываның Бойдус курлавырларының болгаш экология яамызының ажилдап кылганы Тыва Республикага аржааннар айын эрттирериниң дугайында төлевилелди Тыва Республиканың Чазаа бадылаан. Ол айтышкын езугаар

2017 чылдан эгелеп Тываның аржааннарының девискээрлерин арыг-силигиниң, корум-чурумнуң болгаш элээр чоруктуң зоналары кылдыр чарлаан.

Аржааннар айының баштайгы айы 2017 чылдың август 1-ден 31-ге чедир уламчылаар. Ол үе дургузунда аржааннар канчаар алдынарының, аржааннарның химиктиг тургузуунуң болгаш эм шынарларының дугайында орус болгаш тыва дылдарга баннерлерни кылгаш тургузар. Аржааннар дугайында билишкinnerниң болгаш оларга канчаар эмненириниң, ол ышкыш бойдус курлавырларына камныг болурунуң дугайында суртаал ажылын Тываның чурттакчы чонунуң ортузунга организаастаар.

ДЗЮДОИСТ АЧЫТЫ ДОМБУУ — ТИИЛЕКЧИ

Россияда өөреникчилерниң чайгы спартакиадазы сес дугаар чыл болуп турар.

Россияның өөреникчилериниң 2017 чылда спартакиадазының программасында спорттуң 44 аңгы хевири кирген: уран гимнастика, спортчу гимнастика, хол бөмбүү, спортчу хүреш, ок адаы, баскетбол, бокс, батутка шураары.

Август 13-ке чедир уламчылаар түңнел маргылдааларга ниитизи-биле 11000 хире кижир, оларның 8600 хирези спортчулар, а артканнары – тренер-башкылар.

Россияның өөреникчилериниң VIII Чайгы спартакиадазының түңнел оюннарының иштинде дзюдо маргылдаазы Армавирде

эглээн.

Маргылдааның 50 килге чедир деңзилиг бөлүүнге Тываның элээди спортчузу Ачыты Домбуу бүзүрелдиг тиилээн. Ол япон хүрештиң маргылдаага чыылган хей-хей мөгейкичлериниң чүректерин чаалап ап, дзюдонун чараш аргаларын көргүзүп, удурланыкчыларын октап турган. Ачытының демисежир аянын бистиң чаңгыс чер-чурттуувус, Россияның дзюдо талазы-биле чыынды командазының улуг тренери Сергей Космынин онзалап демдеглээн, ол тыва дзюдоисттерниң чедишкinnerинге кезээде өөрүп, оларны деткип чоруур. Ачыты Домбуу – тыва дзюдо школазының үшкү салгалының төлээзи.

ДЕМ-БИЛЕ ЧААГАЙЖЫТКАН

«Чечектелген Кызыл» мөөрейниң «Бүдүрүлгелер болгаш организацияларның эң-не эки чаагайжыттыганын девискээри» деп номинациязынга Тываның күрүне университетиниң коллективи Орбита районда корпусун кириштирген.

Ол девискээрге чаагайжыдылга болгаш ногаанчыдылга ажилдары 2015 чылда эглээн. Студентилер болгаш башкылар аажок кызымак ажилдаан. Фонарь чагыларын, туктар, сандайлар, бок октаар хааржактарны тургускан. Брусчатка шывыгны чаткан. Өөренир оран-саваның артында каас чараш чурумал – арка, оазис, беседка. Ол бүгүнү чараш, өңгүр чечектер шыпкан

болгаш улуг эвес төректөр долганган. Кылымал хөөлбек кежилдир көвүрүг болгаш шуралгак хевирлиг фонтан база бар. А кажан шагда маңаа ээн чер турган болгай. Ол бүгү чараш чурумалды университеттин башкылары болгаш студентилери чогааткан. Девискээрниң дизайнын инженер-техника факультетиниң хоорай ажил-агый кафедрасының коллективи ажилдап кылган, а биче архитектура херекселдерин (көвүрүг, арка, сандайлар дээш өске-даа) – ИТФ-тин ниити инженер эртемнериниң кафедрасы болгаш «Прогресс» лабораториязы. Ногаанчыдылга ажылын ТывКУ-нуң Ботаника сады харылаан.

ТР-ниң албан езузунуң сайтызындан.

ТЫВА БИЛЕ ПУТИН: СОНУУРГАЛДЫ ОТТУРГАН

Россияның Президентизи Владимир Путинниң Тывага дыштанып турганының үезинде тырттырган фото-чуруктар болгаш видеоматериалдар даштыкы чурттарның массалыг информация чепсектериниң, ында ажилдап турар журналистерниң болгаш барыын чүк чурттарының чурттакчыларының сонуургалын оттурган.

Тываның агаар-бойдузунун чаражын, балык-байлаңының байлаан, Россияның Президентизиниң ында чүү хире магаданчыг дыштанып турарын олар дыка сонуургап көргөннер. Мындыг чараш болгаш арыг агаар-бойдустуг черге Владимир Путинниң чүү хире каң-кадык болгаш мөге-

шыырак бооп турарын олар база көргөннер.

Владимир Путин хөрээн чанагай тырттырарындан кажан-даа эгенмес, чүге дээрге ооң кадыкшылы дыка эки, мага-боду биезги хевээр күштүг-шыырак деп немец Bild парлалга чери бодунуң элчеглиг үндүрүлгезинге демдег-

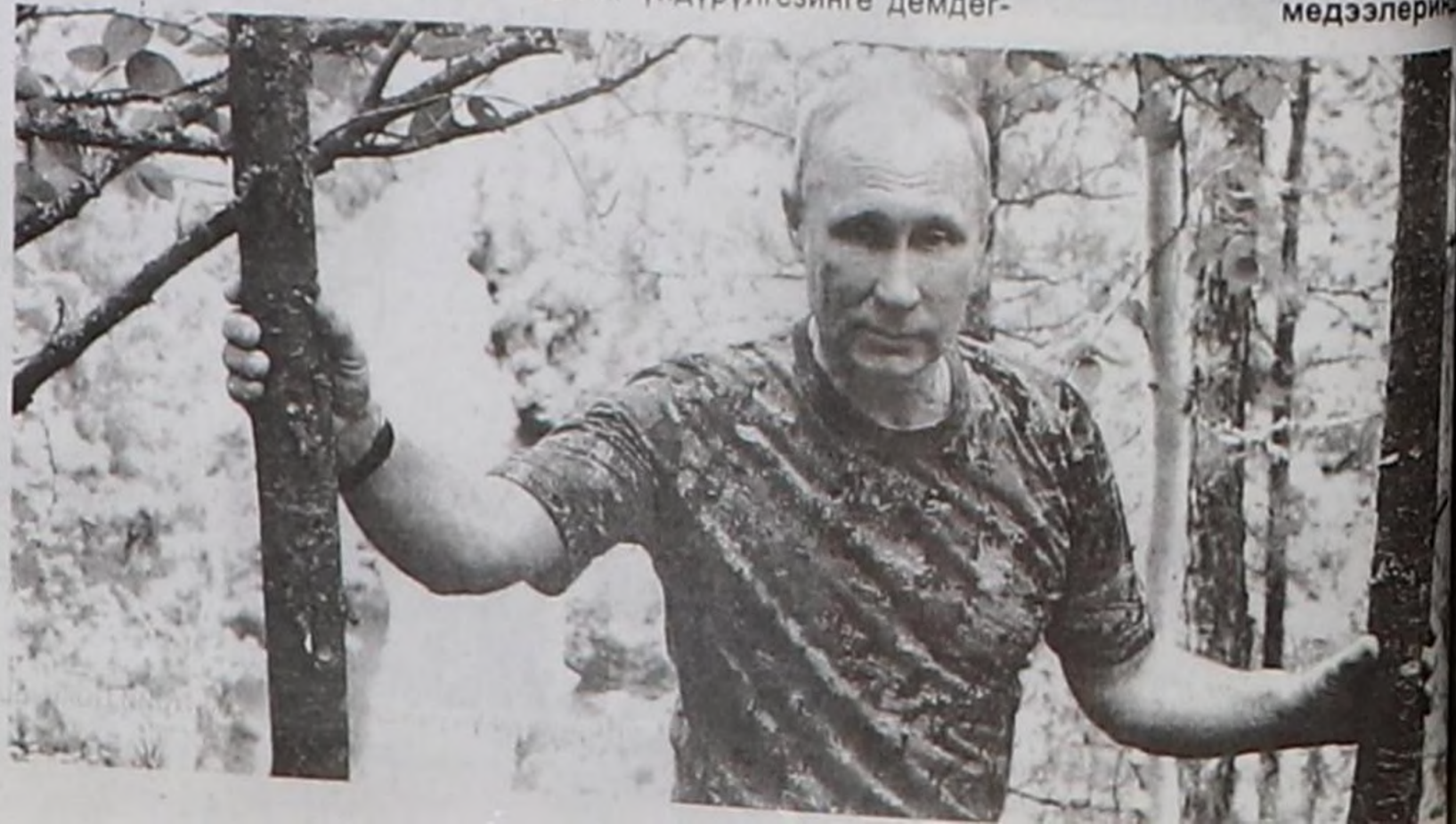
лээн. Бо үндүрүлгениң деглээни-биле алырга, Пу анаа эвес ынчаар тыртты ол чүгле бодунуң кадыкшы ынчаар көргүзөр дээн эвес литикага бодунуң күштүүн ынчаар көргүзүп турар.

Dail Mail парлалга чери дыңнатканы-биле алырга, Тыва Путин чүгле дыштанып эвес, а бодунуң ам-даа күштү кадыкшылының экизин көрү дээш келген. Оон аңгыда төрээн чуртувус Россияда дыштанып болур кайгамчык чепчерлер барын база көргүскен.

Frankfurter Allgemeine массалыг информация чеп Россияның Президентизи б Американың Президентизи канчаар дыштанып турар деңнеп, Владимир Путин кижир канчаар дыштанып үлегер-чижээн көргүскен демдеглээн.

Россияның Президентизи онзагай агаар-бойдустуг чеп дыштанырынга ынак дээр демдегледип каары база а эвес.

Тува-онд медээлерини

Республика хүнү, Наадым-2017 байырлалдарга уткуштур

Бай-Тайга, Барыын-Хемчик кожууннарның малчыннарының Наадым байырлалдары август 4-5 хүннеринде болуп эрткен.

Барыын-Хемчик кожууннуң малчыннарының Наадым байырлалы Кызыл-Мажалыктың Чүргүй-оол Хомушкун аттыг даргазына көдээниң ажил-ишчилеринин чыскаалы-биле эгелээн. Чыскаалды Ак сумузунуң эң төлөпиг ажил-ишчилери: мурнакчы малчыннар, кадарчылар, чылгычылар баштаан. Дараазында Аксы-Барлыктың, Аянгатының, Бижикти-Барлык, Эрги-Барлык, Шекпээр, Кендеп, Кызыл-Мажалык сумуларының даргалары, суму чагыргаларының ишчиглери баштаан көдээ ажил-ишчилеринин шалыпчылары, муңчу малчыннар, кадарчылар, күш-ажылдың хоочуннары, эмчилер, башкылар, культура ажилчылары, спортчулар болгаш школачылар-кыстар чыскаалып алгаш эрткен. «Малчыннар алдар!», «Наадым-ле!», «Наадымның киржикчилеринге чыгыр!», «Тыва чуртувус чечектел-ле!», «Тыва еске-даа чонну хей-аът кириген чыгырларны, байыр чедиришкенин бижээн лозунг-плакаттарны, чүзүн азын тукчугаштарны, өңүг шарларны, муңунуң ат-алдарлыг кижилеринин куктарын тудуп алган, ыры-шоорлуг, ты-хөгүг ура-биле эртип, Чүргүй-оол кожууну аттыг парктың ажык шөлүгө тандыр турупканнар.

Шеверлер делгелгезинин киржикчизи Чинчи Хертек.

лүг аалчыларга байыр чедиргеш, дан салгалче мал өстүрүп, кызыл, эрес-шудургу ажилдап чоруур малчыннар, чыл санында кадарган баш санын өстүрүп-көвүдөдип, чылдыын садып-саарып, кожууннуң иктиг хөгжүлдесинге боттарының шыкын, үлүг-хуузу кирип тура-оргоарланып чоруурун чугаалааш, өөрүп четтиргенин илередип, чыгыр ажил-ижи бүдүгүр болурун, аал-

Барыын-Хемчик, Бай-Тайга кожууннар: НААДЫМ-2017

Аксы-Барлык сумузунуң малчыннары.

оранынга өөрүшкү-маңайны, аас-кежиин, быжыг кадыкшылды күззэн.

Барыын-Хемчик кожууннуң девискээринде 8 көдээ ажил-агый каттыжышкыннары, бир муниципалдыг унитарлыг бүдүрүлгө, 60 хире арат-фермер ажил-агыйлары ажилдап турар. Бо чылдың бирги чартында кожууннуң ажил-агыйлары 102 тонна эътти, 1807 тонна сүттү, 162 тонна дүктү бүдүрүп, планын 101 хүү күүсеткен.

Кожууннуң ажил-агыйларында бо чылдың алды айларында, эрткен чылдың ол үези-биле деңнээрге, мыйыстыг бода малдың өлүп хораар чоруу 7 хуу кызырылган. Амгы үеде ажил-агыйларда мыйыстыг бода мал 16403 баш бар.

Эрткен чылдың алды айларында деңнээрге, бо чылдың бирги чартында шээр малдың баш саны 10 хуу, чылгы 31 хуу өзүлдегил болган. Бо хүннерде кожууннуң ажил-агыйларында ниитизи-биле 128661 баш шээр мал, 9379 чылгы, 188 баш хаван бар.

Барыын-хемчикчилер Наадым байырлалын «Чечектел-ле Төрзэн Тывам!» деп ыры, танцы-сам мөөрейи-биле уламчылаан. Аңаа суму бүрүзүндөн бот-тывынгыр ыраажылар, самчылар киришкен. Кожууннуң хоочуннар болгаш херээженнер чөвүлелдери хөл-шыдыраага ынактарның эш-хуузуңуң ужуражылгазын, аргаан, даараан национал идик-хептерниң

делгелге садыглажышкынын организастаан.

Бай-Тайга кожууннуң малчыннарының Наадым байырлалын август 4-те чүгүрүк аъттарның чарыжындан эгелээн. Ол-ла хүн 18 хар чедир назылыг мөгелерниң хүрежин, малчыннар ортузунга «Кайрап ханмас кадарчы» деп мөөрейи эрттирген.

Кежээ 18 шак турда Тээлиниң Культура бажынынга кожууннуң малчыннарының ажил-ижи түңнээн байырлыг хурал эрткен. Аңаа ТР-ниң көдээ ажил-агый сайыдының оралакчызы Лариса Монгуш киржип, көдээниң ажил-ишчилеринге байыр чедирген. Хуралга илеткелди Бай-Тайга кожуун чагыргазының көдээ ажил-агый эргелелиниң даргазы Анатолий Иргит кылган.

Илеткел соонда Бай-Тайга кожуун чагыргазының даргазы Алдай-Мерген Ховалыг, көдээ ажил-агый сайыдының оралакчызы Лариса Монгуш 2017 чылдың бирги чартында шээр болгаш бода малдың өлүп хораар чоруун болдурбайн, мал бажын өстүрүп, ооң чаш төлүн онча-менди камгалап алган мурнакчы малчыннар 31 кижиге Көдээ ажил-агый яамызының болгаш Бай-Тайга

кожуун чагыргазының хүндүлел бижиктерин болгаш өөрүп четтиргенин илереткен хуудустарны тывыскан.

Шаңнаткан шалыпчыларның аразында «Бай-Тал» унитарлыг бүдүрүлгениң малчыннары Аяс Очур-оол, Аңчы-оол Очур-оол, сарлык кадарчылары Орлан Маадыр биле Александр Күжүгет; Кызыл-Даг сумузунуң «Ооруг» көдээ ажил-агый кооперативинин малчыны Светлана Салчак, Шуйнуң «Аялзы» көдээ ажил-агый кооперативинин чылгычызы Роберт Салчак; Хемчик сумузунуң муңчу малчыны Сайлыкмаа Хертек; Бай-Тал сумузунуң «Оргадай» көдээ ажил-агый кооперативинин хойжузу Шораан Дамыраң, арат-фермер ажил-агыйының малчыны Алик Хомушкун; Кызыл-Даг сумузунуң «Базырыктыг-Хову» көдээ ажил-агый кооперативинин даргазы Зоя Сат; Кара-Хөл сумузунуң арат-фермер ажил-агыйының хойжузу Шамиль Ооржак болгаш өскелер-даа бар.

Бай-Тайга кожууннуң Наадым байырлалы август 5-тиң хүнүндө көдээ ажил-агыйның мурнакчыларының, күш-ажылчы коллективтеринин, хоочуннарның, аныяктарның, казначейство албанының, пенсия фондузунуң, эмчилерниң, башкыларның, культура ажилдакчыларының байырлыг чыскаалы-биле уламчылаан.

Байырлыг чыскаал соонда ус-тывыш ажилдарының национал хевирлеринге: мончар эжеринге, кидистен ук даараарына, аъттың дериг-херекселдерин кылырынга, ча адарына, национал кухняның аш-чемнеринге мөөрейлерни болгаш шай байырлалын эрттирген.

Кызыл-Дагның мурнакчы малчыны Зоя Салчак (оң талазында).

Ол-ла хүн эр кижилер коммерциялыг хевирге баг кагарына маргышкан. Бай-Тайга кожууннуң Наадым байырлалы республиканың кожууннарындан келген эң шыырак мөгелерниң тыва хүрешке маргылдазы-биле доозулган.

Даш-оол МОНГУШ.

Авторнуң тырттырган чуруктары.

ОНЗА, ЧАРАШ БАЙЫРЛАЛ- НААДЫМ БИЛЕ!

Кызыл-Мажалыктың Культура бажынының хөгжүмчүлери аян туткан.

«Декей-оонуң» самчылары чыскаал үезинде.

Барыкаан Доңгак – Тываның бир дугаар херээжен чогаалчызы. Ооң ады төөгүдө бадыйкалдыг. Ол 1898 чылдың сентябрь 23-те Чөөн-Хемчик кожуунун Хөндөргей сумузунун Бедик-Тей деп черге төрүттүнгөн. Ооң адазы Хөндөргей чурттуг, Ооржак ызыгуурлуг. Ынчангаш херээжен чогаалчывыс – Ооржак болгаш Доңгак ызыгуурлуг, документ езугаар Доңгак Барыкаан Хуралбаевна деп бижип турар.

1972-78 чылдарда Кызылдың педагогика институтунга өөренип турган бис. «Тыва литератураның төөгүзүн» критик Доржу Сеңгилович Куулар башкылап тургаш, эң баштайгы херээжен чогаалчы Барыкаан Доңгак деп биске ол таныштырган. «Март сези» деп баштайгы шүлүүн 1929 чылдың март 30-де 97 дугаарлыг «Тываның шыны» солунга моол дыл кырынга парлаттырган.

Чогул-на Барыкаан Доңгак дугайында эң тодаргай чүүлү 1990 чылдың эгезинде ынчан тыва радиого ажилдап тургаш, чогаалчы Монгуш Борахеевич Кенин-Лопсандан дыңнап, ону тыва радиого «Улуг-Хемниң чалгылары» радиожурналга үндүргеним уттундурбас. Чогаалчының чугаазы-биле алырга, Барыкаан Доңгакты ол көргөн, ужурашкан, чугаа-домаан, сөзүн бижип, чыып ооң адын мөңгөжиткен, төөгүдө арттырган кижилер ол.

Ол шүлүктүң моол холгазын ап алгаш, 1973 чылдың август айның 7 чаазында Хөндөргей суурга чеде бергеш, аңаа көргүзгө, баштай моолдап ырлай аарак сөзүн номчааш, тывалап база ырлай аарак номчуп берген. Ол шүлүктү кажан бижээнин айтырарга: «1929 чылдың үш айның бир чаазында чогааткаш, Март 8-ке тураскааткан уткулга хуралына келген чонга моолдап бадыйган мен» — деп харыылаан.

Ол үеде моол дыл кырында үнүп турган сеткүүлге эр-даа чогаалчының ора-сома чогаалы, ады-даа үнмээн. Төөгүдөн алгаш көөргө, Барыкаан Хуралбаевна Доңгак моол дылды эки билер, чүгле билер эвес, моол бижикти шүлүк бижириниң деңгелинге угап билер, алыс шыларгаңгай угааныг, эртем-билиг-лиг кижилер. Ол чүгле чогаал бижир эвес, ыяштан кылыглар чазаар, демир-даа согар (ус-дарган), улустуң ырларын эки билер, тыва, моол дылга хостуг чугаалаар, алыс уран чүүлге билдирер чораан.

Ооң ада-иезиниң өө Хөндөргейниң улуг орук аксынга турган. Ынчангаш ол бичии-зинден тура амыдыралда болушкуннарны эрткен, дүшкен кижилер чугаазындан билер, бүгү-ле чүүлге сонуурга болуп, сайзыраңгай өзүп келген. Саян артындан бай садыгжыларның кээп турганы, Хемчик үймээни, ооң мурнунда Манчы Кыдат дарлалы, кыдат садыгжылар дээн төөгүнүң ужу-кыдыын Хөндөргейге дыңнап, ол үениң ыры, тоолун өгбелеринден дыңнап өскөн.

Кажан бичии Барыкаан он ийи харлыг турда ооң аалы Чадаананың оң талазынга көжүп келген. Ооң төрөлдери алыс аңчы, малчын, тараажы, ажил-ишчи кижилер чораан.

Эң баштайгы херээжен чогаалчы

ТЫВА ЧОГААЛДЫҢ МӨҢГЕ ЧУЛАЗЫ

Чадаананың Алды-Хүрээзиниң дуганнары чайгы хүн караанга оранчоктан саарлып, чайнап, ооң караан өөртүп турган. Бир катап ооң аалына аъттыг, чадаг кижилер-ле хөй чыылган. Ол үеде авазы уруун божуп чыткаш, «кызыл дустай берген». Ооң магадал-биле көрүп турганы алдын чайыр хөмүрээрп өшкен, ол ынак авазындан база чарылган. Ооң адазы уругларының иезиниң ажыын үр-ле алып, чаш ажы-төлү-биле арткаш, бергелерге удаа-дараа таваржып турган. Барыкаанның адазының кады төрээнери Доңгактар: Хуралбай (Барыкаанның ачазы ол), Араалчы демчи, Бады, Лама-Хоо, Далгыг деп улус турган. Хуралбай Доңгак база ооң Балчын алышкылар үргүлчү Хөндөргейге чурттап чораан. Даржык биле Бады Доңгак Сүт-Хөлге чурттаан. Лама-Хоо Доңгак биле Далгыг Доңгак ынчан-на чок болганнар.

Бичии Барыкаан чажындан өскүс артып, чоок төрөлдериң аразынга өскөн. Өшкү, хой саар ажил чымыштыг. Он ажыг харлыында дааранып кирипкен. Алгы тоннарны даарап алып, улустан көргөн, билген чүүлүн сактып алып турган. Барыкаанның адазының кады төрээнери: Араалчы биле Балчын моол, төвүт бижикти билер. Ол моол бижикти Балчындан өөренип алган. «Тываның бурунгу нояннарының төөгүзү» деп номну моол дыл кырынга Балчын бижип турда, Барыкаан ооң ужу, кыдыын билер турган. Сөөлүндө ол номну, бурят эртемден келирге, аңаа белек кылдыр берипкен (ону дилеп, уктап шинчилээр күзенчиг).

1973 чылдың август 7-де Хөндөргей суурга Барыкаан кырган-авазының өөнге чогаалчы Монгуш Кенин-Лопсан чедип келирге, ол өг-бүлө тудуп чурттап бергенин чогаалчыга тоожуп берген.

Барыкаан 17 харлыг турда Бээжи кожуунга Моолдун төлээлери келген. Ол төлээлериң аймаа Өөлөт, Орган деп чер-

ге чурттап турган. Чылдың-на чеди төлээ кожуунну эргип кезирип ажилдыг турган. Ол кээп турган аныак төлээниң бирээзи оол-биле Барыкаан таныжып алган. Бир катап ол-ла моол төлээлекчилер Хөндөргейге чедип келгенде, амды аныак оол кедергей аарып берген. Хары черге аар аараан аныак оолду каапкаш чорупканнар. Шак ынчаар ол оол-биле Барыкаан улам чоок таныжып, өг-бүлө болуп чурттап арттып калган.

Адыр дуюгуг анайы чок өскүс уругнун салым-чолу өг-бүлелиг апарган үезинден чаарттынып эгелзэн. Эмчи-Хелин деп моол лама кижилер оларның өөнүң чанынга өөн тип алган. Ооң дузалакчызы Элбек, ол база-ла моол кижилер. Оларның-биле Барыкаан улам чоок таныжар апарган. Ол үелерде Барыкаанның чүзү-даа чок, каяа хүнзэн — аңаа дүн чарып алып, улустуң айбызын кылып турган. Барыкаанның таныжып алган өңнүү аныак моол аът-биле өг орнап алгаш, өөн тип алган. Саап ижер чаңгыс өшкү безин чок. Кож баи өглерниң айбызын хүлзеп, алгы-кештен тон даарап, чулар, чүген херекселиниң хээлерин сиилбип, чазап, тыва идиктерниң улдунун даараар, сырыыр, алтаралар арнынга хээлер чуруур, каастаар. Черле шевер кыс чүнү кылбас дээр. Ол кылган ажылының хөлезининге анай, хураган, бызаа, чамдыкта таакпы-даа алып. Амыдыралын бут кырынга тургузуп, кара шай ижери уттундурган, харын-даа чоок-кавы аалдарга ак чемин үлештирип, чедишти-рип, саар инектиг, мунар аъттыг апарган.

Барыкаан биле Элбектиң амыдыралы Хөндөргей чонунга макталдыг, көрүштүг — эң бай кижилерниң бирээзи апарган. «Чалгаа кижилер — чемедедир, күш-ажыл — кижини каастаар» деп чон чугаалажыр. Алыс бичии кыс уруг чажындан тыва, моол дылды эки билери-биле, улустуң ырларын, тывызыктарын, үлегер домактарын беш салаазы дег ыяк билер, чугаалай бергенде, уран тоолдуг. Ол чажындан хам алгыжын дыңнап, ламаларның судур номналын алып чораанын көргөн. От дагыыр, ыяш дагыыр, кара суглар баштары дагыыр — дагылгаларның шуптузун сагыыр. Аныак өг-бүлө куда-дой эрттиргенде, Барыкаан кырган-аваны албан чалаар. Ол аңаа аныак өг-бүлениң езулалын кылып, алгыш-йөрээлин салып ырлаар.

Тыва Арат Республика үезинде дүктен кылыглар ажылы — чымыштыг үе. Барыкаан аалдарның дүгүн салчып, угулза, хээзин даарап сиилбип — хүндүлүг өгбө чораан.

1921 чылда Таңды Тыва догуннап тургустунган. Ооң бир көскү шапкынчызы — Барыкаан болган. Хөндөргей сумузунга херээженнер ажылын чорудуп, хейниитичи ажилдарның көскү кижилериниң бирээзи апарган. Ол Хөндөргей сумузунун

херээженнер чөвүлелиниң удуртукчу пионер вожаты, суурга садыгжы болуп ТАР-ның Төп Комитетиниң херээжен даргазы. Хөндөргей — Кызыл аразы 250 км черни чүгүрүк аъттың маньы-тутсуп келир, ол ынчаар хуралдарга жип, сургакчылап ажилдап чораан. Үелерде бүгү ажил-херек моол дыл парлаттынып турган, ооң ажил-херээзи чырыттыган.

1925 чылдың август 7-де Төп Комитеттиң кандидатына ону томуйлап Чөөн-Хемчик кожуунунун ынчангы чогаалчында Содунам, Дондук, Сан-Буян-Бадыйгы, Маңнай-Байыр, Наран-дагы, Шырап, Сандык болгаш бир херээжен — Барыкаан кирген. Тес-Хемден Төп Кадай биле Санмааның ады база бар.

Барыкаанның амыдыралында төлө болуп арткан чүүл — «Марттың сези» шүлүү. Тыва чечен чогаалдың мөңгө чыгы болуп, чырып арткан.

1921-1928 чылда Тыва Арат Республиканың Партиязы боттарының анык кадрларын белеткеп эгелзэн. Олар аразындан Таян Камова Москвага өөрө алгаш, Барыкаанның орнун солуп ады дай берген. Таян Камова Сат Лопсан-бичи чурттап берген.

Барыкаанның амыдыралына, караанга коргунчуг болушкуннар элзэн. Репрессия чылдары. Ынчан аныак кадрлар боолаттырган: Сат Лопсан Адыг-Түлүш Хемчик-оол, Оюн Дан-Чүрмит-Тажы өскөлөр-даа. Таян Камованы ажылындан үндүр хөөгөпкөн, «кыскадайы. Ыраажы-Хемниң оглу, хир-хир чок, эртемниг Сат Лопсаны боолаттыган, Барыкаанның үнү читкен.

1959 чылга чедир Барыкаанның амыдыралына эң-не коргунчуг дүмбей дүмбей турупкан. «Кызыл тараачын» колхоз тургузарына Барыкаан бирги одур чоруп турган. Школа, садыг, клуб, эмне тудуунга чонну хаара тудуп, хаван ферзын тургузуп, картошка, ногаа сайзыра ажилдап турганы уттундурбаан. Моолдан келген айтышкын езугаар «Кызыл тараачын» колхозтун бүгү удуртукчулар тарадыр сыгыртап, ойдадып, колхозту дырган. Ол үеде Хөндөргей сумузунга бажың ээн туруп калган. Сат Лопсаның тыг черге боолатты шийткени, сайзыра «Кызыл тараачын» колхозту буура дүжүргени эрге-чагырганың эриин аш хемчээли деп, Барыкаан бодап арткан.

Шак ынчаар Барыкаан Доңгак дыйында ыяг-шимзэн читкен. Ооң дугайы чүүлдер ырап, уттундурп чорда, чогаал Кенин-Лопсан Монгуш ооң чогаалды ажылын дигизип, хөйге бижип, чырыкты — амгы салгалга өөредиглиг, төөгү ужу-дузалыг ажил болуп.

Барыкаан Доңгак — Тываның бир дугаар херээжен чогаалчызы, тыва чогаалдың чулазы — чырыткызы дээр маңаа маргыш турбас ужурулуг. Ооң ады өрү чадага салып, чуруун бедидир ады тыва чечен чогаалдың төөгүзүңгө чырыкты деп көрүп турарым ужурулуг. Төөгү хандыр өөренип, сайгарып, шинчил тургузар ужурулуг бис.

Лидия ИРГ
хоочун журналист

Чаа төлөвилел

ТЫВАЗЫНГА АЖЫЛДААР КҮЗЕЛИН ИЛЕРЕТКЕННЕР

Чоокта чаа «XXI вектин тыва балет сылдыстары» деп диңмиттиг эрткен концерттиң киржикчилери-биле ТР-ның Культура яамызынга ужуражылга болган. Ону культура сайыдының оралакчылары Виктор Чигжит биле Марьятта Бадыйгы эрттирген.

Аңаа Бурятияның хореография колледжиниң доозукчулары Кремль балетиниң (Москва) солизи Субудай Хомушку, «Байкал» ыры болгаш танцы театрының (Улан-Удэ) артизи Виктория Кожога, Екатеринбургун опера болгаш балет театрының солизи Сүбедей Дангыт, Коми Республиканың күрүнениң опера болгаш балет театрының солизи

Буян Оюн, А. Герцен аттыг күрүнениң педагогика университетиниң студентилери Болитик Алдын-оол, Чаян Бүдөгечи база Бурятияның хореография колледжиниң сургуулу Вероника Кара-Монгуш киришкен.

Ол ышкаш «XXI вектин тыва балет сылдыстары» деп төлөвилелдин организаторлары болгаш продюсери Аңгырак Ховалыг база аныак опера ыраажы Саян Дембирел келген.

Келир үениң тыва балет сылдыстары колдуу шуптузу республикадан дашкаар ажил-агайлыг, профессионалдар-даа болза, Тывага кандыг-бир төлөвилелге ажилдаар күзелин шупту илереткеннер. Тываның культуразы чаңгыс черде тур-

байн, сайзырап, амгы үеде мурнадыр сорулгалыг планнарының аразында Тываның күрүне филармониязының чаа оран-савазының тудуу хамааржыр. Аңаа балет бөлүңгө ажилдаар черни аңгылап бээр арга бар. Республикага хореография

училищезиниң эге тава профессионал балет бөлүңгө ажилдап болуп.

Культура яамызы чаа төлөвилелди боттандырап Виктор Сергеевич санаан. Тыва национал кестр биле балет бөлүңгө «Чадаган» деп чогаалды төлөвилелин тургузуп болуп Аңгырак Ховалыг чурттап келген.

Келир 2018 чылда «Россияның культуразы» федералдыг программасы биле ооң акшаландырылган кынын чедип алып аргала бар. Ол ышкаш бирги чырык режиссер-тургузукчуна томуйлап дээн ышкаш организастыг айтырылган шийттирилээр. Бо улуг төлөвилел 2017 чылда ТАР-ның чүс чылдаанынга боттанып болуп.

Дизайнерлер эвилели 3 чылдаан

ЧИҢГИНЕ ТЫВА ХЕВИМ — ЧОРГААРАЛЫМ

Тываның дизайнерлер эвилели тургустунгаш, 3 чыл бооп турар. Ниитизи-биле эвилелде бүгү республикадан 89 ус-шевер мастер бар. Оларның аразында хоочун, арга-дуржулгалыг, профессионал-даа, чаа эгелеп чоруур аныяк ус-шевер, аргыыр-даараар, чогаадыкчы аныяктар-даа бар.

Эң-не арга-дуржулгалыг, хоочун мастерлерге «Довурзак» ательезиниң араныкчызы, «Алдарлыг мастер» аттың эдилекчизи Айлана Климова Дамба, Тываның алгы-кеш фабриказындан ажилдап эгелээш, чаа чедир улус-чоннуң чагыгларын арап чоруур, национал идик-хеп араар Валентина Салчаковна Ондар, урулгарның «Эврика» немелде эдилге төвүнүң башкызы, алгы-

кылыглардан оранчок чиик. Бо удаа база Чодураа Семеновна янзы-бүрү сыргалар, билектээштерни делгээн болду.

Дизайнер Тана Сатты мода «сүрер» кыстар база дыка эки билер. Ооң хөмден кылган ажилдары садыгларда сумкалардан ылгалдыг, тускай, онзагай боорда, кол-ла чүүл — шынарлыг! Шынарлыг хөмден даараан сумкалар, клаттар, рюкзактар, дүлгүүр база акша хаптары — шупту хол-биле кылдыганы. Тана Май-ооловна чүгле сумкалар эвес, бөрттер даараарының база мастери. Киш, норка, каракуль, песец кештеринден амгы үеге дүүштүр чогаадып даараан бөрттерин аныяк кыстар дораан садып алпаар.

Арга-дуржулгалыг ус-шевер мастер Валентина Ондарны тыва идик-хеп даарадып кедер кижилер эки билер. Ол

идик-хеп тывары дыка берге. Бар-даа болза, аар өртек-биле садып алыры бөдүүн кижиге берге. Ылаңгыя кили аар, семис кыстарга идик-хеп шилири нарын айтырыг. Башкы кижиге база дөмей-ле чогаадыкчы, шупту чүүлү кылып билер боор болгай. Даараныр мергежил чүгле бодунуң кызып ажилдаарындан хамааржыр. Эки шынарлыг болгаш чогаадыкчы онзагай, чараш даараар болзунза-ла, чон сээң ажилыңны үнелээр, хөй чагыкчыларлыг болур сен».

Кежикей Олевовна даараныр эштери-биле (2 аргыыр-дааранырлар, 4 дизайнер) келир үеде найысылалдың төвүнде Чурукчулар бажыңыга төп ажыдып алыр деп турарлар. Ол төп сентябрь эгезинден ажилдап эгелээр. Аңаа чингине тыва идик-хеп, суй белектер, даараныр цех, дизайнерниң сүмезин алыры, түр хөлезилел чери, орнукушудар кижилерге тыва идик-хеп (меңгизиниң аайы-биле даарап, белеткеп бээр), кеш хүлээп алыр, уругларга даараныр, аргыттынар, кидис салып өөредир өрээлдер база турар. Кол-ла чүүл — шупту ус-шевер мастерлерни каттыштырар төп болур. Ылаң-ла даараныр мастерлер шупту тарамык,

аңгы-аңгы ажилдап турарлар болгай. Ам олар чаңгыс черге аргаан, даараан-даа идик-хевин садар аргалыг болурлар. Тыва идик-хеп хереглээн, даарадып алыксаан кижилерге-даа эптиг, чаңгыс ол төптөн херек чүүлүн күзелениң аайы-биле чагыдып, садып алыр-ла-дыр.

«Тываның дизайнерлер эвилели чаа-ла тургузуга чадазында чоруп турар деп болур. Чедер, четпестеривис бар-даа болза, ону сайзырадыр дээш, ажилдап турар бис. Чоннуң бисти кайы хире хүлээп алырын, оларның хереглелин өөренип көрүп тургаш, чон-биле сырый харылзаалыг ажилдаар бис. Берге, кризис үезинде чоннуң байдалын көрүп тургаш, чиик өртекке даарап садары бистиң бир сорулгавыс. Өске регионнар-биле харылзаалыг ажилдаарын кызыдып турар бис. Сонуургалдыг улус бар. Чижээлээрге, Красноярскиде бисер-биле ажилдаар мастер Арина Дорошенко бистиң эвилелдиң кежигүнү болуксаан күзелин илереткен. Ол ышкаш сонуургалдыг аныяк мастерлерни илередип тыпкаш, дээди өөредилге черлеринче азы курстарже өөредип чорудар план база бар. Эрткен чылын Моолдун дээди өөредилге черинче 3 кижини (идик даараар, ювелир, идик-хеп даараар мастерлер) өөредип чорудар дээш, акша айтырыныг үскеш, чорутпайн барганы харааданчыг. Бисте бир берге айтырыгларның бирээзи — көрүлделер үезинде модельдер тывары берге. Модельдер агентилелдериниң модель кыстарының өртээ талыгы. Подиумга идик-хепти кедип алгаш, чараштыр кылаштаар уруглар тывылбас боор. Көдээ черлерде мастерлеривис көрүлделер үезинде идик-хевин чонга бараалгадыр дээш, модельдер тыппастап, бергедежил-ле эгелээр. Ынчангаш школаларга, харын-даа сандиктен-даа эгелеп болгай-ла, модельдер бөлгүмнеринден кылза кандыгыл. Чараш чүүлү сонуургаар, идепкейлиг башкылар школа бүрүзүнде бар болгай» — деп, Кежикей Олевовна чугаалады.

Мурнунда салган сорулгаларын чедип алыр дээш, шудургу ажилдап чоруур, бурунгаар көрүштүг Кежикей Шарый-оол ышкаш идепкейжилер турда, тургустунгаш үш чыл бооп турар эвилелдиң ажылы ам-даа бурунгаар сайзыраар дээрзинге чигзиниг чок.

Алдынай СОЯН.
Фото-чурукту Даш-оол МОНГУШ
тырттырган.

Сайзыралдың чылдары

МУРНАКЧЫ АЖЫЛ-АГЫЙ

Чоокта чаа тургустунганындан бээр 60 чылын демдеглээн Бай-Тайга кожуунуң «Малчын» КУБ-туң төөгүзүңге хамаарыштыр, архив материалдарыңа үндезилээш, бичии сактыышкындан кылып көрейн.

1956 чылдың декабрь 29-та Тыва областың партия комитетиниң бюрозунуң болгаш областың Дээди Советиниң Президиумунуң каттышкан хуралыңа Каргы сумузунуң баазазынга «Малчын» колхозту тургузар дугайында доктаалды хүлээп алган. Чоннуң сагыш-сеткили, хей-аады көдүрлүп, колхозка бир демниг кирип эгелээр. Чижээлээрге, чүгле 3 хүн иштинде Каргы сумузунуң күүсекчи комитетинге «Малчын» колхозка кирер дугайында 200 билдиришкин кирген. Олар колдуунда-ла «Мурнакчы», «Сталин» колхозтарның кежигүннери болуп чораан мал ажил-агыйлыг араттар-дыр. Ол үеде Мөген-Бүренге болгаш Тоолайлыгга аңгы ажил-агыйлар турбаанындан, чаа тургустунган колхозтуң девискээринге амгы Мөңгүн-Тайга

«Малчын» колхозтуң тургузукчулары хоочуннар.

кожуунуң девискээри шуптузу хамааржып турган. Колхоз тургустунган соонда 2 чыл болганда, 1959 чылдың январь 1-ниң байдалы-биле, «Малчын» колхозтуң малының саны мындыг турган: бода мал — 1883, шээр мал — 45484, чылгы — 772, ажил-чын ааттар — 272. Колхоз кежигүннери 381 өреге, ажил-агыйның янзы-бүрү адырларыга ажилдап турган кижиге саны 928 чедип турган.

1960-70-80 чылдарда экономиктиг хөгжүлдениң талазы-биле «Мурнакчы» колхоз доктаамал бедик көргүзүлгөргө турушту ээлеп келген ажил-агыйларның бирээзи болур. Ол чылдарда колхозтуң бүгү малының ниити саны 58800 ажып турган. Малдың чаш төлүн онча-менди камгалап алыр талазы-биле 100 башка онааштыр сарлык бызаазын 80, хураганын 80,5, анайы 78, кулуну 86 хуу чедирип, ол үениң деңгели-биле эки көргүзүлгөргө санадып, 1980-82 чылдарда ийи чыл улаштыр РСФСР-ниң Сайыттар Чөвүлелиниң болгаш Профэвилелдерниң Төп Чөвүлелиниң шилчири Кызыл тугун чаалап алган. Ол-ла чылын СЭКП Тыва обкомунуң болгаш Сайыттар Чөвүлелиниң шилчири Кызыл тугу-биле шаңнаткан.

«Малчын» колхозту тургузарыңа, ооң социал-экономиктиг хөгжүлдениң сайзырадырыңа, чурт-талга бажыңнарын болгаш өске-даа социал ужурудузалаг тудугларны тударыңа Каргы көдээ Совети, ооң күүсекчи комитети улуг рольду ойнаан. Ол чылдарда партия, совет ажилдакчыларының дээди школазын дооскан арга-дуржулгалыг эштер Бады Иргит, Дамбаа Иргит, Очур-оол Ооржак сумуну баштап турганнар. Ажилчы чон ортузунга организакчы болгаш масса-политиктиг ажилдарны идепкейлиг чорудуп, күрүне планнарын күүселдезинче чонну эвилелдеп, эки ажилдааны дээш 1985 чылда Каргы суму Советин РСФСР-ниң Сайыттар Чөвүлелиниң шилчири Кызыл тугу-биле, ол-ла чылын партияның Тыва област комитетиниң, Сайыттар Чөвүлелиниң шилчири Кызыл тугу-биле шаңнаан.

Үе-шагның болгаш экономиктиг хоозуралдың силгишкиннеринге торулбайн, 60 чылдарның иштинде тургустунуп сайзырап келген «Малчын» ажил-агыйын удуртуп, баштап чораан ат-сураглыг хоочуннарывысты улуг чоргаарал-биле сактып чоруур бис. Кымнарыл дээрге, колхозтуң баштайгы даргазы Кула Ховалыг, ооң соонда колхоз, совхоз директорлары турган Шыдыраа Саая, Кошкар-оол Богатыр, Очур Салчак олар-дыр.

Хирлиг-оол КОНГАР,
күш-ажылдың хоочуну.

Валентина Ондар, Кежикей Шарый-оол
база Тана Сат.

«Өлчөйлүг» салоннуң ээзи, национал идик-хеп, бөрт даараар Анжелика Седен-оол, Шарый-хоорайдан Серафима Сергеевна Улуг-Хем кожуундан ангор үгүндөн шаль аржыылдар ар-ина Кыргысовна Кырлыг-Каражыр.

устунгаш үш чыл болуп турар идиң кежигүннери аргыыр-ырындан аңгыда янзы-бүрү өлгөргө, көрүлделерге, дел-маркаларда үргүлчү кирип бар. Ол ышкаш чыл санында п турар «Арт-стиль» деп мода үнге аргаан-даараан, сиилбээң ырын кириштирери чаңчыл

даараныр авазындан салгал дамчаан ус-шевер талантызын бүгү назынында сайзырадып чоруур. ССРЭ үезинде алгы-кеш фабриказындан эгелээш, Тываның херээженнер эвилелиниң ательезинге ажилдааш, бо хүннерге чедир улус-чоннуң чагыгларын даарап чоруур. «Тыва национал идик-хеп — тыва кижиниң чоргааралы. Амгы үеде чон национал идик-хевин кедер чаңчылче катап эглип кээп турары эки. Шагаа, Наадым байырлалдарында тыва идик-хевин кедип алган кижилерни көөрге, хей-аады бедик, чоргаар көстүр. Даараныкчы мастер кижиге чингине тыва хепти, шың боорда, хөлүн эрттир кааставайн, чараш, шынарлыг даараары күзенчиг. А «Даңгына», «Мини-мисске» кирип кыстарга азы артистерниң сценага кедер хевин чаарттыганы тыва стилидиг кылдыр чогаадып даараары езулуг мастерниң чогаадыкчы аргалары-дыр» — деп, Валентина Салчаковна чугаалады.

Тываның дизайнерлерин чыып, эвилелдеп чоруур, эң-не идепкейжи кижиге — Кежикей Шарый-оол. Ол Тываның дизайнерлериниң, ус-шевер даараныкчыларының амгы болгаш келир үези дээш сагыш аарып чоруур кижилерниң бирээзи. Кежикей Олевовнаның кол мергежили — англи дыл башкызы. Кызылдың № 4 ортумак школазынга ажилдап тургаш, амыдыралдың аайы-биле даараныр мергежилче шилчээнин ол чугаалады: «Хоорайда садыглардан шынарлыг

Чүгүрүктүн изи-биле

САЛГАЛДАРНЫҢ АЯН-ЧОРУУ

(Журналисттин орук демдеглели)

«Эзир-Караның изи-биле» деп төлөвилелди Тыва-авыста билдингир чогаалчы, журналист база акааларның акаазы Кара-Күске Күнзекович Чооду бодунуң 81 харлаанынга дүүштүр төрөл аймаа-биле аян-чорук кылыр күзелдин дунмаларынга, биске илереткен.

Сес кады төрээнерниң салгалдары ооң бо төлөвилелин улуг күзел-биле деткээн бис. Эзир-Караның кыс ээзи Өшкү-Саар өгбениң кады төрээни Натпит (ачамның авазы), мен ооң уйнуу, Балчытмаа дунмазының уруглары Бадарчы Седей, Валентина Оюн, ооң оғлу Аяс Оюн, Севил дээр өгбевистиң уруу 24 ажы-төл божаан 2 дакпыр Маадыр ие Херелдин уруу Зоя Алдын-Херел база чогаалчының уруу Аида Доржукай, ол ышкаш К-К, Чоодунуң авазының дунмазының оғлу, Эзир-Кара фондузунуң директору Доржу Чүглүр олар май айдан эгелеп белеткен-двис. Бо салгалдарның солун аян-чоруун аът спортунуң деткичизи, кандыг-даа чыскаал-найыр байырлалдарында мөңгүн эзер-чүген-биле дериттинген аът мунган, тыва эр кижиниң бүдүжүн, национал чоргааралын кезээде илередип чоруур Владимир Дугар-Сүрүн, чүс ажыг ырларның автору Владимир Серен-Седой, чеди чөлзөш өңнүг хендирлер-биле тыва хеп аргыыр, ус-шевер Полина Монгуш олар аян-чорукту деткип, ынак чогаалчызынга хүндүткел кылдыр биске каттышкан.

Июль 11. Найысылалывыстың «Азия төвү» комплексте Туризм бажыңының чанынга «Эзир-Кара» дээр тукчугаштарлыг,

национал идик-хептиг чыгып келдивис. ТР-ниң көдээ ажыл-агый сайыдының оралакчызы Сергей Оюн, «Эзир-Кара» төлөвилелдин эгезинден доктаамал деткичизи, депутат Александр Санчат, Туризм бажыңының директору Эрес Данзын, «Шын» солунуң, «Тува-24» телеканалдың журналистери аян-чорукчуларга менди-чаагай ак орукту күзел үдээн.

Кызыл – Кур-Чер – Куран – Чаа-Оваа – Самагалдай – Ак-Эрик – Шара-Нур дургаар «Чүгүрүктүн изи-биле» деп походче ийи аъттыг, бир ГАЗель машиналыг он бир кижиги үнүптүвүс.

Июль 12. Дүштекиниң 1 шак 30 минута. Тес-Хемниң Чаа-Оваа артка келдивис. Ында Чазак даргазының төлээзи Борис Эрендей, Ак-Эриктиң төлээлери, суму даргазы Аяс Сакпай, Тес-Хем кожуунуң төлээлекчилер хуралының даргазы Чодураа Донгак база культура бажыңының артистери, удуртукчулары ак кадактарлыг «Аътка алдар!» деп мырыңай чаа тургускан тураскаал (автору А. Барыңмаа) чанында бисти уткуп туру. Аңаа изиг сүттүг шай, боова боорзак чооглаанывыс соонда, эр кижилер баглааш кадааш, «Эзир-Кара» деп танцы-сам-биле «Аътка алдар!» тураскаалдың ажыдышкынын эгелзэн.

К-К. Чооду аян-чорувустуң сорулганын таныштырган. Ооң сүмези мындыг: «Кожуунуң школачылары, аныяктары Эзир-Караның изин дургаар аян-чорукту чылдың-на эрттирер. Аъттыг аян-чоруктуң маршрутун ажадар. Школага «Эзир-Кара» бөлгүмүн тургузар. Аът дугайында эртем, ном, чогаал, көргүзүг материалдары четчир. Өөредиглиг мөөрей кичээлдерин чорудар. Уруглар садында ажы-төлге «Эзир-Кара» танцыны, ырларны өөредир. Школачыларны «Эзир-Кара» музейинге кичээлдедир. Оларны аът чөлдээр байырлалга кириштирер, чарыш аъдын мунарынга өөредир».

Дараазында АРШ-тың биче командирлер школазының старшиназы, спортчу аъттар бөлүүнүң удуртукчузу чораан Куулар Орустуң «Репрессиялаткан аът» деп парлалгага үнген сактышкынын аян-чоруктуң киржикчизи Владимир Дугар-Сүрүн уран

«Азия төвүндөн» үделге.

номчулга-биле күүсеткен. Владимир Монгушевич Чаа-Оваага «Аътка алдар!» деп тураскаал чанынга кырган-ачазының каш-каш чылдарда эдилзэн аъдының баглаажын ГАЗельге сөөртүп эккелгеш, кадап тургусканынга сеткили ханып, Эзир-Карага хүндүткелдин илереткен. Аъттың өндүр бедик демдээ — баглаашка сеткилиниң ханызындан ол мөгейген.

Дараазында Тывада сураглыг композитор, ыраажы Владимир Серен-Седой «Акаалар бис, Сояннар бис» деп Кара-Күске Чоодунуң сөзүңгө бижээн чаа ырызын бо байырлалга бараалгаткан. Ону Ак-Эрикти ажыттынар музейниң фондузунга хоолааш, белекке тывыскан.

Агаар даанга өскөн болгаш,
Агызыг бис, каңгызыг бис.

Ада-өгбө угувустан
Акаазыг бис, сояныг бис.

Алызында акаалар бис,
Адаарганчыг сояннар бис,
Акаалар бис,
Сояннар бис.

Эки байырлал, эки ыры, эки сеткил, эки аът Эзир-Караның эзини-биле акааларны, сояннарны алдаржыдып, «Чүгүрүктүн изи-биле» деп походувус уламчылап, Самагалдайже хаптывыс.

«Тыва шак-биле» чортуп чорааш-ла, Ак-Эрикке удатпайн чедип келдивис. Ында база-ла чараштыр кеттинген чаштар, культура ажылдакчылары Алдынай Булак, Долаана Баян, сес угбашкының уруг-дарыының салгакчылары өөрүшкү-маңнайлыг, акааларның тускай, онзагай чеми – хайлымак-биле уткуп, хүлээп алды.

Аяс Данзырын аттыг культура бажыңының залында «Эзир-Кара» музей-

ниң экспонаттарын делгээн. «Аътка тураскааткан суй белекте, чарыштарының шаандалдары, видео, чуруктар делгелгези. Өөредилге эгел школаның тускай өрээлинге музейнгузар. Ак-эрикчилер келген аалчы байыр чедирип, сценага ыры-шоор, тсам, төп телевидениениң «Культура каналының база тыва журналист Эзир-Кара дугайында киносюжет чыылганнар көргөн. Ол ышкаш чоруктуң киржикчилери сценаже база ыры-шоор-биле харыылап хүнд Маңаа көрүкчүлөр-даа, артисте «Акаалар бис, сояннар бис» деп чааны автор Владимир-Седойнуң үде биле кады ырлажып дооскан.

Ол ышкаш аян-чоруктуң киржи – ус-шевер Полина Монгуш суурдгустунган «Эзир-Кара» музейге нөңнүг аргаан, чараш тыва хепти бөсөңнээн. Ол база Эзир-Кара аътка мөгейигниң бадыткалы болган. Дзында программавыс-биле 1942-чылдарда сумунуң парторгу, суу баштайгы бажыңын туттурган бригад Эзир-Караның херээжен ээзиниң дун 1907 чылдың август 15-те төрүттүнген ду Күнзектиң чурттап чораан бажысамбыра азары-биле шупту ынаар чөлүлээлгевис күүсеттивис.

Бо-ла бүгү Кызылдан Ак-Эрикке аян-чорувусту «Тува-24» каналдың налистери тускай видеожурнал үндээш, бистиң-биле кады чораан. Ол программа октябрь айда ак-көк экранга дээрзин дыңнаткаш, олар Кызылче элдер. Бис чайгы хүн дурту узун болгай.

Шара-Нурга өскөн болгаш,
Шалбаазыг бис, малгашсыг бис.

Сойот-тыва уктуг болгаш,

Сояныг бис, акаазыг бис — деп, Владимир-Седой композиторовустуң үннүг баянынга үдедип алгаш, Шаракайда сен дээш, хаптывыс.

30-40 километрни ырлажып, ааларның ак-ак өглери ол-бо талада гилчиннеп көстүп турда, хөлдү куду каш, кудук чанынга келдивис. Хүн бадары мыя бо. Дүрген-не майгыны тиккилепкеш, таваар кежээки чеми хүнезинивис чип, көрбээни чок, көдүр хөнээ чок хоочуннар болгаш, хөөрө солун чугаалар-ла хөй болган.

Июль 13.

Агар, Тести, Шара-Нурну
Аргый чурттаан акаалар бис.

Акы-дунма аравыста

Адырылбас сояннар бис.

Аймак улаан акаалар бис

Аажок чоргаар сояннар бис...

Светлана ДАНЗЫН

Авторнуң тырттырган фотолуруктары.

(Уланчылыг).

Аътка баглааш.

Эзир-Караның изи-биле.

Барымдаалыг чугаа

КӨӨР ХӨӨН ЧОК ЧОРУК

Хемчиктин унун өрү кокпа оруктап бир-ле киж дүргени аажок чортуп Хемниң ийи талазын кадыр-ка- даглар бүзүлгөн болгаш, чамдык берде кызаалай берген элдерлиг, келер кыды-биле эртер оруктарлыг, сактырга-ла, оруу улам-на кызаа- келген ышкаш болган. Хүн чоорту Чода, Сынынны-Чарык баштарына келдени келзе-даа, Хемчик хемниң бо талазында хөлөгеленчек хевээр, да-Хорумнун дөнелчек кызааларына келеш, адын чедип алгаш эртип чыда, эвесте аянда инчөөк чүктээн уругну эр ыңай-бээр сөөртүп, девидедип арын эскерип каан. Уруг удурланып, ол дендерин оралдажып турар хевирлиг, караганнар аразында өртөл каан аът- Петр эскерип кааш, топтоп көре бээр, анмай чаңгыны-даа ышкаш. «Орта бе, бо аныяк эр ооң оглу турган-дыр деп боданмышаан, адын дашка ай тыртып кааш дыңнаалаарга, кыс уа дилеп алгырган ышкаш болган. Анденчек хорумнуг болгаш кызырак- да, малдырганчыг черде хербектеш- ийи кижиниң кайызы-даа Петрнун шулап келгенин эскербез. Аныяк аа көрүнүп безин четтикпээнде, ооң та турган сөөскөн сыптыг кымчызы хептиг, ланчыы чүктээн кижиниң

холунга барган. Дүржөктанып турган эр шериг кижиге удур көрүп келгеш, сестип коротканы-ла ол боор, элди куду ыдып барып, адының кырынга хона каапкаш, карак-кулак чок кушталдырып ыңай-ла болган.

Аныяк кыстың шырайына хүлүмзүрүг кыптыгып кээп, шериг хептиг кижиниң бажында будунга чедир шинчилей көргөш:

— Мени камгалап кааныңар дээш четтирдим! Канчал чооп харын көрүп кагыңар. Силерни ак сеткилдиг киж деп билип тур мен. Адынарны кым дээр ирги? — деп айтырган.

— Мээң адымны Петр дээр. Шериг хүлээлгезин эрттирип, кызыл партизаннар шимчээшкенинги киришкеш, чанып бар чор мен — деп, ол харыылаан.

Даг бажында тарай берген хожунче уруг далажы бээр, Петр ону доктаадыпкаш:

— Далашпа, дуңмам, киж чугаалажып таныжар болгай. Адыңны кым дээр? — деп айтыргаш, уругже чоокшулап келген.

— Мени Чойган дээр — деп кыска хары берген.

— Дуу ол ында өртөл каан аът бар, ону бээр чедип эккел, дуңмам. Мен хойну бөле шаап бадырып кээин — дээш, ол боду дөштү өрү чүгүрүпкөн. Удатпаанда хой хем унуну оруунче бадып келген. Петр артын- чактыг адының кырынга уругну олуртуп

алгаш, узун-дынының ужундан четкеш, хой соондан басыпкан. Элээн үр ыт чок кылаштап чорааш:

— Ол оолдун адын билир боор сен, кымның оглу чүвөл? — деп, Петр уругдан айтырган.

— Доктугу-дур. Адазы бай-шыырак, хей мал-маганныг дүжүмет. Кончуг өжээрgek киж дээр чоржук. Оглунга болчуп кээр-дир ийин ол, силер ам моон ырап чорааныңар дээр боор — дээш, Чойганның шырайында коргуушкуннуң им-демдектери кестүш кынган.

— Кортпаңар! Үе өскерилген болдур ийин, байлар яды улушту бастып до- рамчылаар чорук турбас ужурлуг. Хүн чүгүрүүнче кире берген-дир, ам аалыңче хоюңу чоорту дозуп кири бер. А мен силерниң аалыңарны хайгаарап чеде бээр мен, дуңмам — дээш, Петр чоруу деп баарга, Чойган ону доктаадыпкаш:

— Адыр, адыр... Кызыл партизаннар деп кымнарыл ол? — деп айтырган.

— Ол дээрге Тывада келген Кочетов деп кижиниң шериги-дир. Кызыл шериг бөдүүн араатарны, тыва чонну камгалаар дээш келгеннер. Олар актарга удур туржуп турарлар. Улузун манай берген боор, чаныыт. Мен-даа чоруптайн — дээш, Петр Доора-Хорум уунче хапкан. Ол орук ара Чойганның: «Кончуг өжээрgek киж дээр чоржук» дигенин сактып келгеш, адының аксын дедир эй солкан.

Чойганның аалы көстүп турар бедигээштен өдек девискээрин хараарга, өг чоогунда ийи-үш-даа аът көзүлгөн. Бүдүү чоокшулап келгеш дыңнаарга,

Кызаңмайның дыйылааш үнү: «Бо херээ- жокту кымчы-биле орааштыр шаавыт, өлешкинни. Мээң оглумну соктуруп де, ыт чивес: самдар урууну чоп чажырап сен» деп чаргырткайнып турган. Хелиң- оол мээрке кымчызын көдүрүп чыдырда, хенертен Чойган үнө халып келгеш: «Мени согунар, авамга хол дегбөөр» — дээш, авазын дуй турупкан.

Хеп-хенертен боо дагжаан соонда, Хаалче шериг хептиг аъттыг киж тутсуп оарын дүжүметтер эскерип кааш, дүрген-не аъттангаш дезипкеннер. Петр Кызаңмайны боолаарга, ооң бергу ушту- нуп чаштай берген. Чаңгы күдүйүпкеш, кушталдырып ыңай-ла болган.

Шериг киж аал өдзэнге чортуп келгеш, адын баглаашка баглап, иешкилерниң чанынче басыпкан.

— Өршээзин! Силер эглип келбээн болзуңарза, бо дүжүметтер бистерни ат кылыр турган боор. Өгө кириңер — деп, Чойган Петрну чалаан.

— Олардан короткан херээ чок, ам бээр ис-даа баспастар-дыр ийин — дээш, ше- риг киж экинче боозун дүжүргөш, өгже басыпкан.

Эртенинде Петр Кызаңмай чаңгының аалын таварып чеде бээр, ооң өдзэнде куйт дээр кусун, сайт дээр сааскан-даа чок болган. Кайы угже барганы безин билдинмес. Көргөн, билир киж-даа чок. Дүне-ле арылдыр көжүп чоруй барган хирелиг боорга, ол дедир иешкилерниң аалынче хапкан.

Бараат ДЕЛЕГ-ООЛ.

Бай-Тайга кожуун, Бай-Тал суур.

Интернеттен чурттуң удуртукчу- арын бактаан, чоннуң амыдыралы билинмес-түрөңги дээн бурууда- ышкыннарны бо-ла номчуп тур.

Иден-хүнче катап-катап номчуп та, киж, шынап-ла, бүзүрөй бээр а амыдырал караңгы дүмбөй чүвө- деп бодандыра бээр. Улуг назылыг байдалды сайгарып, көрүп-билип болгаш, ыңдыг суртаалга алыспас- ис. Ол бүгү кара «ажыл» аныяк руурларның угаанынга дыка ба- лдар чедирип турар. Шупту чүвө багай деп тургаш, чурт иштинге, ыс Украинага болган «майдан» хөдөлишкенин бөдүү чы- ныяктарның хөөктүрүп бижээн ри бо-ла таваржыр. Ону номчааш, эриниң килең-кылы хайныгып, хо- ын илереткен чүүлдерни бижири- н мен. Үргүлчү-ле интернетке дар- актап, улус нүгүлдөп турар кижилер а ашкыны ап турарын чоокта чаа- ган «Анонимный интернационал» ерлер бөлүүнүн херээ тодаргай п турар.

Ил ады «Анонимный интерна- -даа болза, интернет четкизинде й-Болтай» деп ат-биле сурагжаан ерниң организастыг кем-херек кчилериниң бөлүү 2013 чылдан ады билдингир апарган. Каш чыл- гузунда тус бөлүк бистиң чурттуң ге-дужаалдыг удуртукчуларын, иң улуг компанияларының болгаш ы информация чепсектериниң ажилдакчыларын кортпактап, а амы-хууда чуртталгазы, ажил- нун кичээнгейинде апаар ме- чи чыыр, ону тарадып, садар ыг ажилдап турганнар. Чижээ, журналист 162 млн. рубль-биле, 49 муң доллар ертектиг хеме алганы интернет дамчыштыр тиге билдингир апарган. Ол ме- иитилелге хей чугаа-соотту, до- ыгларны, «дидир-дидир» апаар ынны болдурган. Оон эрткеш, иң айыыл чок чоруунга хамаар- ээлериң даргаларның мобилдиг нарынче, планшеттеринче оор үрөп киргеш, ында бар медээлер миллион-миллион акша бээрин не- зээн болза, сонугалдыг улуска биржазын дамчыштыр садып-

Интернет дугайында

ШАЛТАЙ-БОЛТАЙ ДЕП КЫМЫЛ?

каш, акшазын ап турганы илерээн. Чүгө бо биржа-садыг таварыштыр ук бөлүк 2 млн. доллар орулганы кирип алган. Хакерлерниң халдаашкынынга таварыш- кан улустун аразында Медведев, Сурков, Дворкович, Габрелянов, Киселев дээн ышкаш бүгү чуртка билдингир удуртукчу- ларны адап болур.

«Шалтай-Болтай» деп бөлүктө он ажыг киж ажилдап турган болгаш оларның иш- тинде алды кижиниң дугайында «Росбалт» мындыг медээлерни берген:

Льюис (Владимир Аникеев) — кандыг

дыг турган. Медээлерниң үнөр-үнмезин дорт харыылаар болгаш акшаны база ол ап турган.

Шалтай — Санкт-Петербургка чурттап тургаш, Эстонияже көжүп чоруй барган программист. Льюистиң чоруткан медээле- рин сайгарып көргөш, оларның кайызын- дан акша «ажылдап» ап болурун шилиир. Болтай азы Льюистиң айтышкыны езу- гаар медээлерни болгаш документиленери интернетче кири салыр киж ол турган.

Шляпник биле Мартовский Заяц — бөлүктүн киржикчилери, мергежили — про-

биле истелге чорудар килдизиниң удуртук- чузу Руслан Стоянов туттурганнар.

Истелгеден алгаш көөргө, Михайлов хакерлер бөлүүн удуртур куратору турган, а Докучаев дээрзи чажыт медээлерни смартфондардан болгаш планшеттерден оорлаар, хоолгалап аар киж турганы илерээн. Бо ажилдакчылар Американың төл разведка эргелели-биле харылзаалыг турган дээрзин интернеттен номчуп болур. Стояновту чүү чүвөгө буруудадып турары амдыызында билдинмес. «Шалтай-Бол- тай» бөлүктүн киржикчилери Владимир Аникеев, Александр Филинов, Константин Тепляков дээш өскөлөр-даа өске улустун компьютеринде медээлерни камгалаын чөпшээрел чок оор езу-биле үрөп киргени дээш РФ-тиң Кеземче Хоойлузунун 272 чүүлүнүн 3-кү кезээнде айыткан ялага буруудаттырып турар.

Амгы үениң медээлери интернет дам- чыштыр ол-ла секунда-минутада көстүп кээрин билир бис. Интернеттиң медээлер технологиялары моон артык сайзырап хөгжүүрү билдингир. «Беш чыл бурун- гаар бо киж интернетке мээң дугайымда бактап каан чүүл үндүргөн» деп хомудал кириген кижиниң билдиришкенин суд сайгарып турарын номчаан мен. Үндүргөн хамааты, бир кижиниң бижээн чүүлүн өске сайтыдан алгаш, бодунуң арнынга салып каан турган чүвө-дир. Беш чыл эрткен-даа болза, демги киж мээң ат-алдарымыз бу- жартаткан дээш, хомудал кирирге, суд ук херекти көргөн. Ынчангаш чүвө бижириде, херек-чүрөк хөлээшкенинге алыспайн, бо- дамчалыг кылыр болза эки. Интернет сай- зыраан тутум, ыңдыг херектер бажын ажа бээр боор деп бодаар чордум. Четпестер- ни шүгүмчүлөвейин канчаар, кижилерниң хостуг эргези-дир, ынчалза-даа сойгалап болур дээш-ле куду көрүүшкүнчө кирер, шын-мегези тодараттынмаан фактыларга даянырга, судче кирип болурун билип алза эки.

Дүргени-биле хей акша ажилдап алып дээн чазы кижилер төрөөн чуртун, төрөл чонун-даа садыптарынга бөлөн чоруурун «Шалтай-Болтай» бөлүүнүн чижээнден көрүп болур бис.

Галина МАСПЫК-ООЛ.

бир кижиниң, чижээ, политиктиң, ат- алдарын кудуладыр сорулгалыг солун- сеткүүл арыннарынга («кара пиарщик») улус карартыр бижиир ажилга мерге- жээн журналист. Хей чыл дургузунда чагыг езугаар бизнесменнер болгаш удуртукчуларның ат-алдарын баксыра- дыпкы дег медээлер чыып тывар ажилдыг турган. Хакерлер бөлүүн организастаан соонда, тускай херекселдерниң дузазы-биле Президентиниң Администрациязының ажилдакчыларының смартфоннарында, планшеттеринде бар медээлерни бөлүктүн өске кижигүннеринге чорудуп берип турган.

Болтай — Питер чурттуг база бир бедик мергежилдиг пиарщик. Чажыт медээлерин оорлаткан удуртукчулар, бизнесменнер, органнар ажилдакчылары-биле чугаала- жышкыннарны чорудар тус медээлер солуннарга азы интернетке үнүп келбезин дээш, хей акша беринер деп негээр ажил-

граммистер азы системниг администра- торлар деп болур. Техниктиг ажилдардан аңгыда, бухгалтер санаашкыннарын база чорудуп, медээлерни ажилдап кылып турганнар. Таиландыже көже бергеннер.

Алиса — Украина чурттуг уруг, Льюис- тиң эжи. Ол янзы-бүрү даалгаларны кылып турган, ол ышкаш, Президент Администрациязының ажилдакчылары баар, кафелерге медээлер чыыр ажилдыг турган.

Декабрьда күрүнеге удур өскерликчи чорук дээш (275 чүүл РФ-тиң КХ) чурттуң айыыл чок чоруун хандыра албанның (ФСБ) медээлер төвүнүн даргазының оралакчысы Сергей Михайлов, мурнуку чылдарда хакер чораан, оон соонда чурт- туң айыыл чок чоруун хандыра албан- ның медээлер төвүнүн ажилдакчысы Дмитрий Докучаев болгаш Касперскийниң лабораториязының компьютерлер талазы-

Республика хүнү болгаш Наадым-2017 байырлардарның хемчеглери

Август 11

Республика хүнү уткуштур эр болгаш херээжен улус ортузунга чадаг чарыш маргылдаазы (марафон, чартык марафон). Каа-Хемниң эрик кыдында чадаг-терге оруу.

Август 11-13

Үшкү дивизионнуң («Сибирь» зоназы) командаларының аразынга Россияның бирги чери дээш бут бөмбүүнүң маргылдаазы. Совет Тываның 5 чыл аттыг стадионга.

Август 11-14

Республика хүнү болгаш Наадым-2017 байырлардарга тураскааткан эр болгаш херээжен улус аразынга шыдыраа маргылдаазы. Кызыл хоорай.

Август 12

Республика хүнүгө тураскааткан спорттун берге, айылдыг хевирлеринге Тыва Республиканың бирги чери дээш маргылдаа. Кызыл хоорай.

Бүгү-россияның күш-культуражуларының хүнүгө тураскааткан спортчу хемчеглер.

«Кызыл-сарыг бөмбүк» кудумчу баскетболунга маргылдаалар.

Август 13-14

Наадым-2017 байырларга тураскааткан «Баг адары» национал ча адарынга Тыва Республиканың чемпионнады. Кызыл хоорай.

Август 13

Малчыннарның IX Съезди. Тыва Республиканың Чазак Бажыны. 13.00 ш.
Өглер хоорайжыгажының ажыдышкыны. Тос-Булак. 18.00 ш.

Август 14

Наадым-2017 байырларга тураскааткан көдээ ажал-агый ярмарказының ажыдышкыны. Тос-Булак. 09.00 ш.
Аът чарыжы. Тос-Булак. 10.00 ш.
Эң-не эки национал кухня мөөрейи. Тос-Булак. 11.00 ш.

«Эң-не эки өг» деп мөөрей. Тос-Булак. 13.00 ш.
Элэди оолдар аразынга Тыва Республиканың бирги чери дээш национал хүреш маргылдаазы. «Хүреш» стадионга.

Наадымга тураскааткан байырлыг хурал. Тываның В.Көк-оол аттыг национал хөгжүм-шии театры. 18.00 ш.
Өглер хоорайжыгажын хаары. Тос-Булак. 19.00 ш.

Август 15

Наадым-2017 байырларга тураскааткан Тыва Республиканың бирги чери дээш национал хүреш маргылдаазы. «Хүреш» стадионга.

Август 18-19

Караа көрбес инвалидтер аразынга «Чайгы Мозаика» республика спартакиадазы (чиик атлетика, шыдыраа, шашки, армрестлинг). «Хүреш» стадионга.

Август

Чоннуң байырлары Наадымга тураскааткан элден кылып тудар «Чайлаг» өг-бүлелер мөөрейи. Наал парк иштинде суг кыдында элэинниң чер.

Республика хүнү болгаш Наадым-2017 байырларга тураскааткан байырлыг хемчеглер. Оң та эрик девискээри.

Республика хүнү болгаш Наадым-2017 байырларга тураскааткан байырлыг хемчеглер. Солагай талакы девискээри.

«Төрзэн черим – мээң Тывам» Республика хемчеглер эгелзэн төөгү дугайында чугаалажылга Төлчүткен библиотека системазы, Н. Островский салбыры.

«Чогаалчыларның чогаалдарында тараа» ноделгелге. Төлчүткен библиотека системазы, С. Бокс салбыры.

ЧАРЛАЛ

РЕКЛАМА

ЧАРЛАЛ

РЕКЛАМА

ЧАРЛАЛ

ХАМААТЫЛАРНЫ ХҮЛЭЭП АЛЫР ДУГАЙЫНДА

2017 чылдың август 11-ниң хүнүнде 11 шактан 13 шакка чедир Россия Федерациязының Истелге комитетинин Тыва Республикада Истелге Эргелелинин удуртукчузу Андрей Евгеньевич Потапов Барыин-Хемчик кожууннуң Кызыл-Мажалык суурунун Болотная кудумчузунун 1 дугаар бажыңыга хамаатыларны хүлээп алыр. Хүлээп

алыр чери Барыин-Хемчиктин районнар аразында истелге килдизи.

2017 чылдың август 9-тун хүнүнде 10 шактан 12 шакка чедир Россия Федерациязының Истелге комитетинин Тыва Республикада Истелге Эргелелинин удуртукчузунун бирги оралакчызы Геннадий Сергеевич Кюрю Кызыл хоорайның Горная кудумчузунун 28 дугаар бажыңыга хамаатыларны хүлээп алыр. Хүлээп алыр чери Кызыл хоорайда истелге килдизи.

РЕШЕНИЕ

Хурала представителей сельского поселения
сумона Кара-Хаакский Кызылского кожууна
Республики Тыва

«04» августа 2017 г. № 10 с Кара-Хаак

«О продлении срока конкурса на замещение должности председателя администрации сельского поселения сумона Кара-Хаакский Кызылского кожууна Республики Тыва».

На основании ст.37 Федерального закона №131-ФЗ от 06 октября 2003 г. «Об общих принципах организации местного самоуправления в Российской Федерации», руководствуясь Уставом сельского поселения сумона Кара-Хаакский, в соответствии с п. 5.2. Порядка проведения конкурса на замещение должности председателя администрации сельского поселения сумона Кара-Хаакский Кызылского кожууна РТ Хурал представителей сельского поселения сумона

Кара-Хаакский РЕШИЛ:

1. Продлить конкурс на замещение должности председателя администрации сельского поселения сумона Кара-Хаакский Кызылского кожууна до 27 августа 2017 г.

5. Прием документов кандидатов на замещение должности председателя администрации сельского поселения сумона Кара-Хаакский осуществляется с 08 августа 2017 г. по 27 августа 2017 г. в течение 20 календарных дней со дня опубликования настоящего решения по адресу 667907, с. Кара-Хаак, улица Седен-оола Сергея, дом 2 кабинет Хурала представителей сельского поселения сумона Кара-Хаакский с 10.00 до 16.00 часов.

7. Опубликовать настоящее решение в газете «Шын».

Глава сельского поселения
сумона Кара-Хаакский А.С. Серен-оол.

Государственное унитарное предприятие ПРОЕКТНО-СМЕТНОЕ БЮРО ЖКХ РТ

Переехали на новый адрес г.Кызыл,
Красноармейская, 100, 4 этаж, кабинеты 12, 23.

- Жилые дома, коттеджи;
- Кыштаг для чабанских стоянок;
- Градостроительный план земельного участка;
- Перепланировка и реконструкция домов и квартир.

Раб.тел.: 2-32-59,
3-20-64 факс: (39422) 2-32-59
сот.: 8-923-265-1028,
guppsbrt@mail.ru

КУШ ЧОК ДЕП САНААР

Чадаананың дугаары 1 ортумак школазын 1991 чылда дооскан Ооржак Чодураа Каң-ооловнаның адынга тывыскан 350329 дугаарлыг аттестаттың читкенин барымдаалаш, ону күш чок деп санаар.

Чоннуң кичээнгеийинге!

Август 7-ден 20-ге чедир Ярыгин аттыг спорт комплекстин бассейни ээлчеглиг ремонт ажылды-ры-биле хагдынар. Арткан спортчу залдар ажылды турар.

ГБУЗ РТ САНАТОРИЙ-ПРОФИЛАКТОРИЙ

«СЕРЕБРЯНКА»

приглашает на оздоровительный отдых в
пансионате «Серебряное озеро» на оз. Дус-Хол

стоимость – 7700 рублей за 7 дней проживания в 2-х или местных уютных номерах, с 3-х разовым питанием, оздоровительными мероприятиями и увлекательным досугом!!!

СРОКИ ЗАЕЗДОВ:

- с 19 августа по 25 августа 2017 года
- с 26 августа по 01 сентября 2017 года
- с 02 сентября по 08 сентября 2017 года

Бронирование номеров по телефонам:
9-20-78, 8913-345-47-87

Реализация путевок осуществляется по понедельникам и в средам в Доме Туризма каб.1 на 1 этаже с 14.00 до 18.00 часов.
Возможна оплата по безналичному расчету.

УАЗ автомашинага артык кезектерни садып база ЧАГЫДЫП ап болур!

Чагыдар болза (УАЗ, ВАЗ, ГАЗ) өртээ
Новосибирск хоорайны болур.
10 хууга чедир чиигелделиг

Өнчү хевиринден хамаарылга чокка (бюджет – 44-ФХ-ның 93 чүүлүнүн 1 кезээниң 4 пунктузун езугаар) организацияларны болгаш албан черлерин таарымчалыг керээ езугаар кады ажилдажылгаже чалап тур бис.

Кызыл хоорай, Интернациональная кудумчузу, 115 (2 кат)
тел. 8-913-358-08-88.

солуннуң сайтызы://shyn.ru / электроннуң почтазы: shyntuva@mail.ru shyntuva@yandex.ru

Неделяның тиражы: 11256 экз. Үндүрүлгениң тиражы: 375

«ШЫН»

ТУРГУЗУКЧУЗУ:
Тыва Республиканың
Информатизация болгаш
харылзаа яамызы.

Кол редактор
А.С. ШОЮН

Редакцияның болгаш үндүрүкчүнүн
адреси: 667000. Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: Кол редактор А.С. Шойун – 2-01-35.
Кол редакторнуң оралакчызының хүлээлгезин күүседип турар – 2-17-91.
Секретарь В.М. Чактар – 2-30-69; тел/факс (394-22) 2-30-69.
Бухгалтерия, реклама, чарлал килдизи (Н.Б.-Б. Оюн, А.А. Лагбы) – 2-18-10.
РЕДАКЦИЯНЫҢ КИЛДИСТЕРИ:
Нийтирил-политиктиг (редактору Ш.М. Суван).
Экономика, үлетпүр болгаш көдээ ажал-агый (редактору Д.С. Монгуш,
корр. С.А. Даргын-оол).
Социал айтырыглар (редактору Н.С. Эргел, корр. Ш.Н. Ховалыг) – 2-17-94.
Культура, чогаал, медээлер база спорт килдизи (редактору А.Н. Соян,
корр. Э.Н. Кол).
Очулга (редактору Д.И. Чыдым, очулдурукчу А.К. Ооржак).
Солун чыскаажылары С.Н. Монгуш, А.К. Ооржак.
Корректорлар А.Ч. Чамзырын, Ч.Н. Маныч.

Расч. счет № 40603810900004000277
Корр.счет № 30101810500000000735
БИК 049304735 ИНН 1701008465
КПП 170101001
ОАО АБ «Народный Банк Республики Тыва»
г. Кызыл

Харылзаа: информация технология-
лары болгаш массалыг коммуникация-
лар адырынга хайгаарал талазы-биле
Федералдыг албаннун Тыва Республика
талазы-биле эргелели «Шын» солунну
2012 чылдың декабрь 3-те бүрүткөн.
Херчилелдин дугаары – ПИ № ТУ17-
00068.

Солунну «Тываполиграф» ААН-ге парлан.
(Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко, 1).
Солунда парлаттыг материалдарны
торларының бодалдары редакциянын туруж-
дүүлгени барып болур. Айтыгынган саннары бол-
оске-даа фактылары, дыңнадыглары дээш автор-
боттары харыллаар.

Чагыдылга индекс: хуу кыжылгелге – 11530,
организацияларга – 31730
Солун неделяда үш катап үнер.
Хемчээли 3 парлаар ама.
Номерни парлаггаже дужааганы:
график езугаар – 21.00, херек кырында – 18.00.
Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче дон-
дору.